
Započela je era euro-sustava

VLATKO MILETA*

Sažetak

U članku se istražuje proces “izgradnje” monetarnog zajedništva članica Europske unije i kreiranje europskog novca – eura. Nakon dugotrajnih pregovaranja, 1. siječnja 1999. godine započela je era euro-sustava i pušten je u promet euro-novac, kao početak III. faze monetarne unije. U prvo vrijeme euro ima formu knjiškog novca i funkcionira kao dvojna valuta, a fizički izgled za svakodnevno korištenje dobit će tek 2002. godine, kad će se u prvih šest mjeseci izvršiti zamjena nacionalnog novca s eurima u 11 država, članica Europske unije, koje su zadovoljile čvrste kriterije “podobnosti” za pristupanje monetarnom zajedništvu.

Nakon dugotrajnih pregovaranja, 1. siječnja 1999. godine započela je era euro-sustava i pušten je u promet euro-novac, kao početak III. faze monetarne unije. U prvo vrijeme EURO ima formu knjiškog novca i funkcionira kao dvojna valuta, a fizički izgled za svakodnevno korištenje od strane pučanstva dobit će tek 2002. godine, kad će se u prvih šest mjeseci izvršiti zamjena nacionalnog novca s eurima u 11 država, članica Europske unije, koje su zadovoljile čvrste kriterije “podobnosti” za pristupanje monetarnom zajedništvu.

Tako je završen dugotrajni proces izgradnje europskog novca. Njegovi su skromni počeci još iz vremena Rimskog ugovora, koji je obvezao članice na jačanje povjerenja u svoju valutu i međusobnu suradnju preko središnjih banaka i za to posebno osnovanog Monetarnog komiteta.

Kako se produbljivala suradnja među članicama tada Europske ekonomske zajednice, tako su rasli i zahtjevi za konstituiranjem monetarne unije. Njih možemo pratiti kroz mnoge dokumente. U tom je smislu i Komisijin “Program razvoja zajednice” (1962.). Ponovljen je u raznim inicijativama i memorandumima Komisije i vijeća, u različitim planovima (Plan Barre – 1969., Plan Werner – 1970. i 1971.), odlukama Vijeća ministara (1971.) i Europskog parlamenta (1972.). O potrebi osnivanja ekonomske i monetarne unije govori se u razvojnim dokumentima, kao što je “Izvještaj o Europskoj uniji” Lea Tindemansa (1975.)

* *Vlatko Mileta*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Suvremeni privredni sustavi i Međunarodni gospodarski odnosi.

Međutim, na konkretne korake prema monetarnom zajedništvu više su utjecale opće gospodarske prilike u svijetu nego brojni dokumenti. Konkretno, globalna ekonomska kriza i slom “bretonvudskog monetarnog sustava” glavni je poticaj za osnivanje vlastitog monetarnog sustava, a jednostrana devalvacija dolara njegovo je osnivanje učinilo prijeko potrebnim.

U prvaj poslijeratnoj monetarnoj zbrci, kad je nestalo stabilnog monetarnog ustroja, a valute počele slobodno “plivati”, pa i “ratovati” u međusobnom susretanju, ubrzane su aktivnosti Unije (tada Zajednice) prema monetarnoj suradnji.

Ti su naponi rezultirali prvim monetarnim sporazumom 1972. godine, koji je bio djelomično uspješan. Nije, naime, obuhvatio sve države članice Unije, ali su u njemu surađivale neke države koje nisu bile formalne članice Unije. Isto tako, teško se održavao, jer je svatko mislio da se uspješnije može zaštititi od posljedica globalnog poremećaja, nego bi im to uspjelo u zajedništvu.

Prvi monetarni sporazum slikovito se naziva “zmija” zato što su valute zajednički plivale prema dolaru, a zbog različita početnog odnosa prema dolaru u grafičkom iskazu linija relacija nalikovala je zmiji.

Uspostavljeni sporazum počivao je na nekim čvrstim pravilima. Prvo, sve valute u sustavu u čvrstom su paritetu, s kontroliranim međusobnim odstupanjem. Drugo, sve valute u sustavu zajednički plivaju prema dolaru. Treće, uspostavljena je tijesna monetarna suradnja među središnjim bankama i kroz Monetarni odbor te je, četvrto, dogovorena zajednička obrana od globalnih poremećaja.

Uspjeh cijele konstrukcije bio je, međutim, ometan vanjskim i unutrašnjim razlozima. Na unutrašnjem planu članice su s nepovjerenjem gledale na namjere Unije da preuzme dio monetarne suverenosti. Na vanjskom planu, u međunarodnom prostoru, neke od njih su vjerovale da se same lakše mogu othrvati globalnoj i monetarnoj krizi koja je harala svjetskim gospodarskim prostorima, zbog čega su ponudeni koncepti promatrali s rezervom i nisu bile spremne cjelovito mu se prikloniti.

Zato prva “zmija” nije trajno obuhvatila sve države članice; u nju se ulazilo i izlazilo prilično nedisciplinirano. U prvom trenutku, osim svih članica Unije, “zmiji” su pristupile Velika Britanija i Danska (koje tada još nisu bile članice). Velika Britanija ubrzo istupa, što čini i Francuska, da bi se kasnije ponovno vratila. “Zmiju” tada napušta i Italija, a pristupa joj Švedska (kao nečlanica) i to tako traje sve do drugoga monetarnog sporazuma. Za cijelo vrijeme trajanja prve “zmije” u njezinom su mehanizmu bile Njemačka, Belgija, Nizozemska, Luksemburg i Danska.

Bio je to, dakle, djelomično uspješan pokus, koji je ipak dokazao da se mnoge stvari mogu bolje rješavati zajednički. Pokazalo se da su države koje su bile u sustavu mnogo lakše prevladale globalnu krizu; čak su od toga imale stanovite koristi. Članice sustava lakše su prebrodile globalnu krizu, uz najmanju inflaciju i zadovoljavajuću stopu gospodarskog rasta i razvoja. Druge članice izvan sustava to nisu mogle.

Uspjeh država članica dao je maha novim inicijativama za monetarno jedinstvo, ali sada ne više samo u funkciji zaštite od svjetskih novčarskih poremećaja već i u funkciji integracijskog razvitka.

Prijedlog o novom monetarnom sporazumu (druga monetarna “zmija”, slikovito je možemo nazvati monetarni “udav”) dao je u travnju 1978. godine tadašnji zapadno-njemački kancelar na zasjedanju radnih tijela Unije u Kopenhagenu. Francuska se priklonila prijedlogu, dok se Britanija tome opirala. Tu je početak i sadašnjih njezinih prigovora oko konstituiranja Europske monetarne unije.

Bilo je i drugih prigovora, ali zbog očitih pogodnosti proces se nije mogao zaustaviti. Nesuglasice nisu spriječile njegovu doradu i privođenje formalnim zaključcima, pa je na konferenciji na vrhu devet članica u Bruxellesu, 5. prosinca 1978., prijedlog formalno prihvaćen, a provedba je imala otpočeti 1. siječnja 1979.

Međutim, tada je došlo do novih nespozuma. Red stvari remetila je Britanija, Irska, Italija, čak i Francuska i tek je nova konferencija otklonila nespozume. Na zasjedanju u Parizu 13. siječnja 1979. potvrđeni su bruxelleski zaključci i mehanizam druge monetarne “zmije” počeo se primjenjivati između devet članica Europske unije početkom 1980.

Bit novoga monetarnog sporazuma može se sažeti u nekoliko točaka. Prvo, sporazum je čvrsto povezao valute zemalja članica preko fiksnih pariteta (Britanija se sporazumu nije priključila), s dopuštenim odstupanjem 2,25, a za liru 6 posto od utvrđenog tečaja. Drugo, valute sustava zajednički plivaju prema drugim svjetskim valutama, napose prema dolaru, sukladno zajedničkoj strategiji. Treće, uspostavljen je zajednički novac – europska novčana jedinica, koji je zamijenio europsku obračunsku jedinicu. Četvrto, sve valute u sustavu u čvrstim su tečajnim odnosima prema zajedničkom novcu, te razmjerno svojoj “snazi” određuju njegovu vrijednost. Peto, dogovorena je zajednička intervencija nacionalnih središnjih banaka u stabilizaciji nacionalne valute bilo koje članice. I šesto, osnovan je Europski monetarni fond sa 30 milijardi dolara upisanog kapitala koji su osigurale članice kvotnim učešćem za potrebe stabilizacijskog financiranja, uz obvezu stavljanja novca na raspolaganje kad se to zatraži.

Prema osnovnim naznakama, prva dva monetarna sporazuma slijedila su praksu poslijeratnog međunarodnog monetarnog sporazuma i bretonvudskog monetarnog sustava iz vremena prije sloma. Tako se pokazalo da se ono što se nije moglo provesti na globalnoj razini ipak može provesti po zonama.

Međutim, kako to obično biva, jedno je uspostaviti određeni sustav, a drugo osigurati da se uspostavljeni sustav stvarno i provodi. Osim toga, u situaciji jedinstvenog tržišta teško je trpjeti više valuta čiji su izdavači na različitim stranama, jer su uvijek mogući proboji dogovorenih pravila i postizanje stanovitih prednosti monetarnim kolebanjima.

Pravila drugoga monetarnog sporazuma često su kršena i za vrijeme krize u koju je sustav zapao pomaknuta je granica intervencije na 15 posto, kako bi se izbjegle česte intervencije (kolovoz 1993. godine).

Potreba izgradnje trećeg monetarnog sporazuma potencirana je prihvaćanjem Jedinstvenog europskog akta (1986.) i Bijele knjige (1985.), odnosno projektom Europa – 1992., a konkretizirana je odlukama Vijeća ministara 15. i 16. prosinca 1990.

Prema zaključku Vijeća ministara, monetarna je unija trebala biti uspostavljena 1. siječnja 1994. godine. Do tog roka trebalo je osnovati Europsku banku (središnju banku cijelog sustava – Eurofed) i ECU osposobiti za obavljanje svih funkcija operativnog novca. Osim toga, u istom se roku morala uspostaviti ekonomska i monetarna unija, trebala se uspostaviti prva etapa političke unije i izvršiti preraspodjela političkih i upravljačkih ovlasti između Europskog parlamenta, Europskog vijeća (u to se vrijeme nazivalo Vijeće ministara) i Europske komisije (Komisija EZ), s prevagom na Parlamentu.

Ali to je bio još jedan zalet bez pokrića. Kako je vrijeme za operacionalizaciju prihvaćenih odluka isticalo, kod europeista je raslo nezadovoljstvo, dok su istovremeno pristaše Europe nacija likovali, jer je zaustavljen projekt koji je njihovu poziciju dovedio u pitanje.

U međuvremenu je zaključen Ugovor o Europskoj uniji (Maastricht, 7. veljače 1992. godine) koji je trećem monetarnom sporazumu dao izmijenjene obrise.

Prvo, cijelu je konstrukciju Europske unije stavio u drukčije relacije u odnosu prema odlukama Vijeća ministara iz prosinca 1990. godine. Istina, Ugovor spominje tri stupa (politički, gospodarski i sigurnosni), ali u stvarnosti ostavlja političko stanje nepromijenjenim. Europska je komisija i dalje glavni operativni organ Unije, dok je Europski parlament ostao u biti na istim ovlaštenjima (u svezi s budžetom i Komisijom – izborom i opozivom). Politička integracija do danas nije postignuta, a sigurnosni stup potpun je samo sporazumom o kontroli granica (Ugovor iz Schengena – 1985.), koji je sada u primjeni.

Drugo, određen je drukčiji raspored pojedinih etapa monetarne unije. Umjesto da se sve dovrši do 1. siječnja 1994. godine, kako je prvotno bilo zaključeno, konstituiranje monetarne unije protegnuto je na tri etape. Spomenutog datuma trebala je započeti druga etapa, dok se treća trebala izvesti od 1. siječnja 1997. do kraja 1999.

I to je, međutim, odlukama Europskog vijeća kasnije izmijenjeno (Madrid, 17. prosinca 1995.). Krajnji je rok produžen na 2002. godinu, kad bi se pustio u promet efektivan novac, kojim bi se u prvih šest mjeseci te godine zamijenio nacionalni novac i praktično na cijelom prostoru Unije funkcionirao ka fiat novac. Prema istom zaključku, već od 1. siječnja 1999. godine novi europski novac počeo bi se primjenjivati u gospodarskim transakcijama i tečajnim relacijama. U tom bi roku proradila Središnja banka Europske unije. Na madridskom sastanku novi europski novac nazvan je EURO.

Za pristupanje Europskom monetarnom sporazumu države članice Unije morale su ispuniti stroge gospodarske uvjete. Od njih se tražilo da inflacija ne bude veća od 1,5 posto, a deficit državnog proračuna od 3 posto GDP, dok javni dug ne smije biti veći od 60 posto godišnjeg GDP-a, što su u momentu postavljanja tih uvjeta ispunjavale samo tri države članice.

Kasnije su postavljene uvjete ispunile i druge članice Unije, tako da je Komisija Europske unije, temeljem vlastitog izvještaja o konvergenciji i izvještaja što ga je sastavio Europski monetarni institut, preporučila Vijeću da 11 članica Unije od 1. siječnja 1999. godine uđu u monetarnu uniju. Četiri članice monetarnoj uniji nisu zasada pristupile. Dvije, zato što nisu htjele (Velika Britanija i Danska), a dvije zato što nisu još ispunile

uvjete (Švedska i Grčka). Tako se ostvarila koncepcija dvobrzinske unije, čime je napušteno početno načelo o istovremenom ulasku u monetarnu uniju svih država članica.

Najjače otpore formiranju monetarne unije pružali su Englezi. Oni nisu sudjelovali ni u drugom monetarnom sporazumu (u prvom nisu ni mogli, jer još nisu bili u sastavu EU) i pristupili su mu tek 1990. godine. Sve aktivnosti u pravcu formiranja monetarne unije sustavno su ometali, pa se stječe dojam da su drugom sporazumu upravo iz tih razloga prišli, jer je bilo evidentno da će mehanizam proraditi i bez njihove prisutnosti. Britanija ima znatnih koristi što je njihov novac sredstvo međunarodnog plaćanja kod mnogih država nekada britanskog imperija, a sada samo Commonwealtha. Pristupanjem sporazumu koristi bi otpale, a kako su proračuni pokazali, štete su veće od koristi pa je njihova prisustnost u sporazumu izostala.

Formalna odluka o početku monetarne unije donesena je na “sastanku na vrhu” šefova država ili vlada država-članica Europske unije (Europsko vijeće) održanom u Bruxellesu 1. – 3. svibnja 1998. godine. Tada je konstatirano da 11 država-članica ispunjava postavljene uvjete. Također je odlučeno da 2. siječnja 1999. godine bude početak upotrebe EURA u platnom prometu, koji bi početkom 2002. godine počeo istiskivati nacionalni novac s nacionalnog područja (što se ne kosi sa službenim početkom monetarne unije – 1. siječnja 1999. godine). Imenovan je i predsjednik Europske središnje banke (Wim Duisenberg – građanin Nizozemske), koja je počela s radom u lipnju 1998., a od početka 1999. godine fiksiran je tečaj EURA i njegov odnos prema drugim vodećim valutama u svijetu, njegovo fluktuiranje.

U dijelu novinarske javnosti pojava EURO-sustava popraćena je nazivom *Euroland*, što uglavnom nije točno. Ispravnije je govoriti o *euro-zoni* nego o *Eurolandu* zato što je taj termin rezerviran za pregovaranje država Europske unije o globalnim političkim pitanjima, napose u okvirima Grupe 7 (+1). Kad države članice Europske unije pregovaraju u okvirima spomenute grupe, službeno se nazivaju Euroland i predstavljene su predstavnikom države članice koja predsjedava Europskom monetarnom sporazumu, a pomažu mu članice sporazuma, koje su istovremeno članice Grupe (Italija, Francuska, Njemačka) i predstavnik Europske komisije (na razini člana Komisije). Kad su na dnevnom redu monetarna pitanja, interese *Eurolanda* brani Središnja banka Europskog monetarnog sustava (Europska središnja banka).

Europska monetarna unija upire se na sporazum o Europskom sustavu središnjih banaka i sporazum o Europskoj središnjoj banci, odnosno na novom tečajnom mehanizmu pod nazivom ERM II.

Europski sustav središnjih banaka (ESCB) nadzire monetarnu politiku, a čine ga središnje banke zemalja članica i Europska centralna (središnja) banka.

Europski sustav središnjih banaka definira i provodi monetarnu politiku Unije, vodi devizne poslove, drži oficijelne devizne rezerve članica i upravlja njima, potiče nesmetani rad platnih sustava, prikuplja relevantne statističke podatke te savjetuje institucije Unije i nadležne monetarne organe pojedinih država članica.

Europska središnja banka (ECB) upravlja poslovnim politikom Europskog sustava središnjih banaka i provodi je. Europska središnja banka nasljeđuje Europski monetarni

institut. Europskom središnjom bankom upravlja Izvršni odbor i Upravljačko vijeće. Izvršni odbor čine predsjednik, potpredsjednik i 4 člana. Upravljačko vijeće čine članovi Izvršnog odbora i guverneri zemalja članica monetarnog sustava. Postoji i Glavno vijeće, kojeg sačinjavaju predsjednik Europske središnje banke i guverneri nacionalnih središnjih banaka, uključujući i guvernera država-članica koje ne sudjeluju u Europskoj monetarnoj uniji (Velike Britanije, Danske, Švedske i Grčke). Glavno vijeće pomaže u koordinaciji monetarnih poslova između onih država-članica koje su u monetarnoj uniji i onih koje zasad nisu.

Kako je istaknuto, u Europsku monetarnu uniju ušlo je 11 država članica Europske unije. Četiri države članice nisu to učinile. Sukladno konceptu “dvobrzinske unije”, one to mogu naknadno učiniti kad ispune tražene uvjete.

U međuvremenu, za valutne odnose članica monetarne unije i nečlanica uspostavljen je novi tečajni mehanizam – ERM II., koji je počeo funkcionirati s početkom treće faze Europske monetarne unije. Nosi oznaku rimsko II., jer je prvi tečajni mehanizam u svezi s prvom i drugom monetarnom “zmijom”. Početno je određen čvrsti tečaj s mogućim odstupanjem plus-minus 2,25, koji je kasnije proširen na plus-minus 15 posto početnog pariteta (1992. godine).

Prema tome, ERM II. (*Exchange Rate Mechanism*) u svezi je s čvrstim paritetom EURA kao jedinstvene valute 11 država Europske unije, koje sudjeluju u monetarnoj uniji i 4 države članice Europske unije koje u tome ne sudjeluju.

ERM II. temelji se na središnjim tečajevima valuta nečlanica monetarne unije koji su “usidreni” na EURU. ERM II. omogućuje relativno visoko fluktuiranje valuta u odnosu prema EURU (15 posto). Europska središnja banka u dogovoru s nacionalnim središnjim bankama država koje nisu ušle u sustav može intervenirati kad to ustreba, kako bi držala paritete unutar postavljenih granica, ali može i odustati od intervencije ako bi to moglo biti opasno za stabilnost cijena.

Kao ni prvi tečajni mehanizam, tako i ERM II. nije obvezan za države članice Europske unije koje zasad ne sudjeluju u Europskom monetarnom sporazumu. Ali kako je osnovni cilj ERM-a II. da osigurava stabilnost valuta zemalja članica, jasan je interes da se u sporazumu sudjeluje.

Europska središnja banka pravna je osoba i njezini predstavnici uživaju diplomatski imunitet. Sredstva za poslovanje osiguravaju članice sustava. Visina kapitala utvrđena je u iznosu 50 milijardi EURA. Nacionalne središnje banke jedini su kupci i vlasnici dionica Europske središnje banke. U točno određenim slučajevima u statutu broj glasova u ovisnosti je o broju dionica. U svim drugim slučajevima traži se obična većina, odnosno kvalificirana većina prisutnih članova Upravnog vijeća.

Ključ za upis osnovnog kapitala u Europskoj središnjoj banci kombiniran je na osnovi broja stanovnika, odnosno udjelu u stanovništvu Unije u prethodnoj godini prije osnivanja europskog sustava središnjih banaka i udjela zemlje članice u DBP Unije prema podacima Unije, evidentiranih zadnjih pet godina, računajući na prethodnu godinu što prethodi osnivanju ESSB. Svaki od spomenutih kriterija nosi po 50 posto kvote.

Iznos monetarnog prihoda alocira se na nacionalne središnje banke prema kvotama u kapitalu Banke i može se također koristiti za neke druge namjene.

Odlukama o osnivanju Europske središnje banke i sustava središnjih banaka utvrđen je paritet između ECU i EURA u omjeru 1:1, što je važno za prijenos obveza iz starog sustava u novi. Također su određene nominacije EURA u vrijednostima 5, 10, 20, 50, 100, 200 i 500. Dizajnirani su u duhu europskog i nacionalnog naslijeđa, jer je ostavljen i prostor za nacionalne simbole.

Tako u kratkim crtama izgleda tehnička strana prijelaza na monetarnu uniju. U prvo vrijeme govorilo se o gospodarskoj i monetarnoj uniji. Međutim, gospodarska unija ostala je za druga vremena, jer sada očito nema političke volje da se nekom od organa Unije daju ovlasti, koji bi onda svojim ovlastima za cijelo područje vodio jedinstvenu ekonomsku politiku pa, sukladno tome, i jedinstvenu poreznu politiku, koja je bitna za poslovanje na nekom području što želi imati atribuciju unije.

Tumačenje monetarnog jedinstva i europskog novca može biti dvojako. Prvo je u svezi s novcem kao takvim, a drugo u svezi sa značenjem europskog novca za svjetsku privredu i poziciju Europske unije u svjetskoj privredi i međunarodnim odnosima, odnosno u relacijama prema glavnim konkurentima svjetskog prostora.

Što se tiče prvog emitiranja europskog novca i suspenzija nacionalnog novca ima određeno značenje, ali ni izdaleka ono koje mu neki pridaju. Sama činjenica da se obavlja “smjena” novca ne znači da se obavlja i “smjena” država članica Unije, niti da na njihovo mjesto dolazi neka europska “mega” država ili neka “europska konfederacija”, kako to neki tumače. U povijesti novca poznati su slučajevi da je “strani” novac dobro obavljao funkciju nacionalnog novca, odnosno da je “dobar” strani novac u svakoj ozbiljnijoj transakciji protjerivao “loš” domaći (nacionalni) novac. Ta je pojava zapažena za vrijeme dok je zlato obavljalo funkciju novca, na jednak način kao što danas dobar papirni novac zamjenjuje loš papirni novac domaćeg izdavača.

U tom pogledu ne mogu se dakle izvoditi nikakvi dalekosežni zaključci, niti se mogu izvoditi političke špekulacije o kraju nacionalne države. I strani novac je domaći novac ako se države tako dogovore, čak i onda kad nema dogovora, a ima odluke samo jedne strane.

U konkretnom slučaju Europski sustav središnjih banaka (ESCB – *European System of Central Banks*) kreira politiku, a Europska središnja banka (ECB – *European Central Bank*) provodi tu politiku. Svaka država-članica ima predstavnika u tom sustavu, pa prema tome i mogućnost utjecaja na monetarni sporazum, koji se slikovito naziva monetarna unija.

Prema tome, monetarna unija je “stavljena” u funkciju, jer su računice pokazale da će od njezine primjene za sve biti koristi koje su veće od šteta i jer daje druge pogodnosti na unutrašnjem i vanjskom planu.

U pogledu vanjskih relacija i refleksija na svjetsko tržište i općenito međunarodne gospodarske odnose, pojava europskog novca ima dalekosežne posljedice. U nizu brojnih posljedica dvije su bitne. Prva se odnosi na konačni slom pedesetogodišnje američke dominacije u svjetskoj privredi, a samim tim na slom američkog dolara kao

još uvijek nepovredivog sredstva međunarodnih robnonovčanih transakcija i omiljenog sredstva međunarodnih novčanih rezerva. Istovremeno je to ozbiljan udarac američkoj ideologiji globalizacije, kojom se hoće zadržati primat svjetskog liderstva.

Kod zdravorazumskog poimanja stvari na globalne probleme s kojima se svijet susreće treba odgovoriti globalno, a djelovati lokalno. Mnogi se problemi mogu riješiti samo globalnom akcijom. Međutim, pogrešno je misliti da su globalni problemi samo ekološki. Globalni problemi su mnogo širi od ekologije. Tako, na primjer, problem gospodarskog rasta, odnosno razvoja, samo je dijelom ekološko pitanje a većim je dijelom socijalno i političko pitanje. Tu je zapravo pitanje razvoja i pravednosti. Je li pravedno da se, konkretno, u američkom društvu uz silno obilje, dvadesetak milijuna ljudi nalazi ispod granice siromaštva? Treba li na istoj potki pod firmom globalizacije misliti na široko otvaranje granica za nesmetano trgovanje, recimo poljoprivrednim proizvodima, u situaciji kad je na jednoj strani nacionalnoj poljoprivredi suprotstavljen sustav poljoprivrednih mastodonta, kao što je američki ili europski koji se subvencionira desecima milijardi dolara, koji bi pri slobodnoj trgovini poljoprivrednih proizvoda na drugoj strani ostavili stotine milijuna ljudi bez posla, jer se očito svojom produktivnošću ne mogu nositi s netržišnim obaranjem cijena.

Tu činjenicu odavna je zapazila ekonomska teorija. Ona je čak strukturirana u dvije zasebne teorije (apsolutnih troškova i komparativnih prednosti). Prva polazi od stava da bi za sve bilo najbolje kad bi se specijaliziralo proizvodnju onih proizvoda gdje se ima prednost pred svima ostalim subjektima.

Na prvi pogled teza je prihvatljiva za sve subjekte, jer bi primjenom te teorije svi došli do određenog proizvoda uz najmanje izdatke. Međutim, u modelu možemo zamisliti takvu konstrukciju. U stvarnosti, ona ne funkcionira. Međunarodni subjekti imaju stanovitu prednost u “oskudici”, a ne “obilju”. Teško je zamisliti da bi neki međunarodni subjekt mogao proizvesti dovoljno žita koje je potrebno za prehranu svjetskog stanovništva, drugi dovoljno pamuka da bi se svi mogli obući, a treći nekoga drugog proizvoda masovne potrošnje. Osim toga, teorija se na jedan način reflektira kod malih država, a na drugi način kod velikih država.

Ima i drugih mogućih prigovora koji učestalo izvire, a da je hipotetička vrijednost ove teorije upitna, opazili su suvremenici njezina nastanka, koji su njezinim tvrdnjama suprotstavljali drugu teoriju – komparativnih prednosti, koja je na neki način uz teoriju recipročne potražnje u vrijednosti do naših dana.

Bit teorije komparativnih prednosti u tome je što dokazuje da se kod “kuće” isplati proizvoditi sve ono što će manje koštati od uvoznog proizvoda. Istovremeno, taj se proizvod isplati proizvoditi za druge, jer ako je neki subjekt pod pretpostavkom standardne kvalitete jeftiniji od drugog proizvođača u međunarodnom prostoru, onda je u komparativnoj prednosti u odnosu prema njemu i konkurentno sposobniji na svjetskom tržištu.

To je tako što se tiče ekonomskog modela. Međutim, problem je u tome što se državnim intervencijom može “stvarati” komparativne prednosti i što su neki proizvodi nužno podignuti iznad tržišta i konkurencije. Sa sigurnošću se može tvrditi da nema nijedne “moderne” države koja primjenjuje apsolutnu konkurenciju kod, na primjer,

poljoprivrednih proizvoda. Za Sjedinjene Države i Europsku uniju to sigurno ne vrijedi. Svaka od njih troši desetke milijardi dolara za subvencioniranje poljoprivrede, odnosno jeftinoću hrane, čime istovremeno iskrivljuje jedan od bitnih faktora proizvodnje (troškove rada), pa na subjektivan način mjerama ekonomske politike proizvodi komparativnu prednost gdje je objektivno možda nema.

Dalje, komparativna se prednost iskrivljuje i kod danas dominirajuće međunarodne trgovine – trgovine vrijednosnicama. Samo se na londonskoj burzi godišnje obrne više vrijednosnica negoli je ukupan obujam vanjske trgovine raznim robama u cijelom svijetu, što dodatno utječe na iskrivljavanje komparativnih prednosti. Zato nije isto ako se roba kupuje za gotovinu, odnosno na kredit ili je kupovina robe kombinirana s pružanjem usluga, koje ponekad više koštaju od osnovnog sadržaja. To je čest slučaj kod transfera suvremene tehnologije, gdje su usluge montaže, edukacije i servisiranja ponekad skuplji od osnovnog proizvoda.

Zbog toga je zarana objema teorijama suprotstavljena teorija recipročne potražnje, po kojoj se isplati proizvoditi sve za čime postoji potražnja.

Tu je bit stvari i najgore je rješenje po kojem se ništa ne isplati proizvoditi, već samo kupovati ako se nema ni u čemu neku prednost. Ako se ništa ne proizvodi, prije ili kasnije ništa se neće moći kupiti pa je gospodarsko opredjeljenje koje se oslanja samo na kupovinu, na dulju stazu bez izgleda.

Na dulju stazu je bez izgleda i globalizacija koja polazi od teze da svoje treba poništiti zato što je tuđe jeftinije. Na primjeru tranzicijskih država vidi se kako se lako zađe u slijepu ulicu kad se pragmatičan život stavi pod takvu teoriju.

Europska unija nije svojedobno nasjela sličnim tvrdnjama. Ona je, na primjer, razvijala vlastitu poljoprivredu, iako su imali stalne prigovore. Minirano je, također, nastojanje da novokreirani svjetski novac potisne dolar u međunarodnim transakcijama. Tako su posebna prava vučenja (SDR – *special drawing rights*) kao “košara valuta” ostala u domeni transakcija MMF-a i nisu se u svijetu nametnula kao novi monetarni medij. Ali, s EUROM to sigurno neće biti slučaj.

Europski monetarni sustav izvan je američkog utjecaja, pa prema tome i izvan utjecaja američkog dolara, odnosno izvan mogućnosti da se manipulacijom dolara može “otimati” proizvedena vrijednost u unijskim prostorima.

A kako je europska privreda u ugovornim odnosima o međusobnoj trgovini i suradnji sa više od 100 država u svijetu, to je sasvim izgledno da će europski novac (EURO) postati dominantna mjera vrijednosti u relacijama prema članicama Unije i državama koje s Unijom surađuju. Samim tim će se utjecaj dolara smanjiti.

Po svemu sudeći, EURO novac će biti izuzetno stabilan. Garancija je njegove stabilnosti apsolutna kontrola emisije novca i nemogućnost da se jednostranim mjerama neke od članica Unije poremeti njegova ravnoteža. Takvim pristupom politika je odmaknuta od novca, pa se politički problemi ne mogu rješavati dodatnim emisijama novca, što su stranke na vlasti obilato koristile dok je “štampanje” novca bilo u nacionalnoj domeni.

Prilog: Uspostavljeni tečaj nacionalnih valuta u euru na dan 1. siječnja 1999.

Austrijski šiling	13,7603
Belgijski franak	40,3399
Francuski franak	6,5595
Finska marka	5,9445
Irska funta	0,7875
Luksemburški franak	40,3399
Nizozemski gulden	2,2037
Njemačka marka	1,9558
Portugalska škuda	200,4820
Španjolska peseta	166,3860
Talijanska lira	1936,2700

Vlatko Mileta

THE EURO-SYSTEM ERA HAS BEGUN

Summary

The article looks into the process of “building” the monetary union of the EU member-countries and the creation of the European currency, EURO. Following the lengthy negotiations, the Euro-system era commenced on 1 January 1999, when the Euro was launched, marking the beginning of the third phase of the monetary union. At first, EURO will be virtual money and function as a dual currency, and only in 2002 will it get its physical form for everyday usage. In the first half of that year, local currencies will be replaced by the Euro in eleven EU countries that have satisfied the stringent criteria of “suitability” for joining the monetary union.